

Warszawa, dnia 5 kwietnia 2019 r.

KMP.571.7.2018.MK.

Raport
Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur
z wizytacji Zakładu Karnego w Tarnowie
(wyciąg)

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) zwanego dalej OPCAT, oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 2-4 października 2018 r. Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur (zwany dalej: KMPT lub Mechanizm) przeprowadził wizytację Zakładu Karnego w Tarnowie (zwanego dalej: Zakładem lub jednostką).

W skład zespołu wizytującego wchodził: Justyna Zarecka (politolog w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego), Tomasz Górecki (psycholog, psychoterapeuta) oraz Marcin Kusy (prawnik).

Celem wizytacji KMPT, zgodnie z art. 19 OPCAT, było sprawdzenie sposobu traktowania osób pozbawionych wolności, by wzmocnić, jeśli to niezbędne, ich ochronę przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, a następnie przedstawić rekomendacje właściwym władzom w celu poprawy traktowania oraz warunków zapewnionych osobom pozbawionym wolności i zapobieganie torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, w zgodzie z odpowiednimi standardami organizacji międzynarodowych.

W ramach wizytacji dokonano następujących czynności:

- przeprowadzono rozmowę na temat funkcjonowania jednostki z ppłk Tomaszem Wierciochem – Dyrektorem jednostki oraz jego Zastępcą;

- dokonano oglądu pomieszczeń Zakładu, w tym m.in.: cel mieszkalnych, świetlic, łaźni, sal widzeń;
- zapoznano się z losowo wybranymi aktami osobowymi skazanych;
- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osobami pozbawionymi wolności.

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza w celu pomiaru powierzchni niektórych pomieszczeń.

Dokonane w ten sposób ustalenia przedstawiciele KMPT przekazali Dyrektorowi Zakładu, a także wysłuchali jego uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe informacje dotyczące funkcjonowania jednostki.

W przedmiocie zainteresowania Mechanizmu każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie osadzonych przez funkcjonariuszy i współosadzonych, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, oddziaływania kulturalno-oświatowe.

W niniejszym Raporcie nie opisywano całokształtu funkcjonowania Zakładu w zakresie tych zagadnień, lecz uwzględniono jedynie te obszary, które w ocenie KMPT wymagają poprawy oraz wyróżniają Zakład na tle innych jednostek. Raport zawiera również problemy o charakterze systemowym związane z koniecznością zmiany obowiązującego prawa lub praktyki jego stosowania.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. osadzony, pracownik placówki, członek rodziny, inna osoba) lub organizacja, która przekazała KMPT informację nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że *żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaże, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób.*

3. Charakterystyka jednostki

Zakład Karny w Tarnowie jest zakładem karnym typu zamkniętego, przeznaczonym dla mężczyzn, odbywających karę po raz pierwszy, z oddziałami typu: zamkniętego dla skazanych młodocianych, zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych, półotwartego i otwartego dla recydywistów penitencjarnych oraz oddziału dla tymczasowo aresztowanych. Pojemność jednostki wynosi 1057 miejsc. W dniach wizytacji, w związku z prowadzonym remontem, w Zakładzie przebywało 812 osadzonych.

W jednostce mogą przebywać osadzeni stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo stwarzający poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, dla których wydzielono odrębny oddział zapewniający ich wzmożoną ochronę. W dniach przeprowadzania czynności jego funkcjonowanie było bezterminowo zawieszane.

4. Mocne strony i dobre praktyki

Kierownictwo jednostki podejmuje liczne inicjatywy w celu zatrudnienia skazanych. W dniach wizytacji jednostka współpracowała z 12 prywatnymi kontrahentami pozawięziennymi. Ponadto przy Zakładzie funkcjonuje Podkarpacka Instytucja Gospodarki Budżetowej „Carpatia” zatrudniająca osadzonych. Oprócz stanowisk odpłatnej pracy, Zakład zatrudnia osadzonych przy pracach porządkowych i pomocniczych na rzecz jednostki, poza tym skazani wykonują prace na cele społeczne poza terenem jednostki bez konwojenta. Z informacji udzielonej przez dyrektora wynika, że blisko połowa osadzonych jest zatrudniona, w tym 80% skazanych odbywających karę w zakładzie półotwartym i otwartym.

Przedstawiciele KMPT doceniają wszelkie inicjatywy zmierzające do przygotowania osadzonych do życia na wolności oraz ich readaptacji, co niewątpliwie wiąże się z wykonywaniem pracy podczas izolacji więziennej. Zgodnie ze *Wzorcowymi regułami minimalnymi Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczącymi postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)* wszyscy więźniowie odbywający wyrok powinni mieć możliwość podjęcia pracy i/lub aktywnego uczestniczenia w swojej rehabilitacji, odpowiednio do ich zdolności fizycznych i psychicznych stwierdzonych przez lekarza lub innego wykwalifikowanego pracownika służby zdrowia. Ważne jest by zapewnić wystarczającą ilość pracy o użytecznym charakterze tak, aby można było zatrudniać więźniów przez normalny dzień roboczy. W takim stopniu, jak to możliwe, zapewniana praca będzie tego typu, by utrzymać bądź zwiększyć zdolność więźnia do uczciwego zarabiania na życie po zwolnieniu (Reguła 96 i 98).

Jako mocną stroną jednostki uznać należy bardzo dobrze wyposażoną bibliotekę, która łącznie liczy ponad 3 tysiące woluminów. Na jej wyposażeniu znajdują się teksty regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności przetłumaczone na języki obce, aktualne kodeksy oraz wyroki Trybunału Konstytucyjnego i orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach polskich.

5. Problemy systemowe

5.1. Powierzchnia celi mieszkalnej

Przedstawiciele KMPT zwracają uwagę na systemowy problem niezapewnienia osobom przebywającym w polskich jednostkach penitencjarnych minimalnego standardu 4 m² w celi mieszkalnej, liczonego z wyłączeniem kącika sanitarnego. Obowiązująca w Polsce norma 3 m² określona w art. 110 § 2 *Kodeksu karnego wykonawczego* (Dz. U. z 2018 r., poz. 652 t.j.); dalej k.k.w.; jest jedną z najniższych w Europie i wymaga zwiększenia, co było sygnalizowane zarówno przez Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT), Komitet Przeciwko Torturom (CAT), polski Trybunał Konstytucyjny i Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

Rekomendacja CPT skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4 m² jako minimalny standard przestrzeni mieszkalnej przypadającej na więźnia, znalazła się już w raporcie z wizyty Komitetu w Polsce w 1996 r.¹ W każdym kolejnym raporcie CPT formułował zalecenie wskazując, że istniejący standard na osobę wynosi 4 m², zaś istniejąca w Polsce norma 3 m² nie oferuje satysfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. W czasie ostatniej wizyty w dniach 11-22 maja 2017 r.² Komitet ponownie stwierdził, iż pomimo powtarzających wcześniej zaleceń, oficjalny minimalny standard 3 m² przestrzeni życiowej na jednego więźnia pozostaje niezmienny. W opinii Komitetu minimalne standardy dotyczące osobistej przestrzeni mieszkalnej w zakładach karnych powinny wynosić 6 m² w przypadku celi zamieszkałej przez jednego więźnia i 4 m² w przypadku celi zamieszkującej przez wiele osób (z wyłączeniem kącika sanitarnego).

W kwestii przywołanego standardu minimalnego stanowisko zajął również Komitet Przeciwko Torturom, który rozpatrując V i VI sprawozdanie okresowe Polski z realizacji postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego,

¹ Zob. § 70 raportu [CPT/Inf (98) 13].

² Zob. § 59 raportu [CPT/Inf (2018) 39]

niehumannego lub poniżającego traktowania albo karania wskazał, że obowiązujący w prawie polskim standard 3 m² przypadających na jedną osobę, nie jest zgodny z europejskim standardem. CAT wezwał Polskę do podjęcia koniecznych działań dla zapewnienia, by warunki panujące w zakładach karnych odpowiadały co najmniej Standardom Minimalnym Postępowania z Więźniami z dnia 31 lipca 1957 r., w szczególności by podjęto działania polegające na zwiększeniu pojemności zakładów karnych, w celu zapewnienia minimalnego standardu europejskiego 4 m² celi mieszkalnej przypadających na każdego osadzonego³.

Postulowany standard minimalny powierzchni bytowej jest również wynikiem analizy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który przy badaniu czy warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych osiągnęły poziom niehumannego lub poniżającego traktowania, w wielu sprawach uznawał przeludnienie za samodzielną i wystarczającą przesłankę do uznania, że nastąpiło naruszenie art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)⁴.

Warto też zwrócić uwagę, że Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 24 maja 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii⁵. W odpowiedzi Minister wskazał, że obecnie nie dostrzega dostatecznie uzasadnionych podstaw do ingerencji legislacyjnej w zakresie zmiany przepisu art. 110 k.k.w.⁶ W związku z tym w kolejnym wystąpieniu z dnia 29 lipca 2016 r. RPO zauważył, że dotychczas proponowane rozwiązania, polegające na próbach zmniejszenia zaludnienia jednostek penitencjarnych, bez koniecznej zmiany legislacyjnej, są niewystarczające. Niemniej, zdając sobie sprawę z tego, że przeciwdziałanie przeludnieniu w jednostkach penitencjarnych jest procesem złożonym i rozciągniętym w czasie, Rzecznik zaapelował o rozważenie dokonania zmian legislacyjnych w zakresie postulowanej normy powierzchniowej (4 m²) w odniesieniu do funkcjonujących oddziałów terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w odpowiedzi z dnia

³ Tłumaczenie dostępne pod adresem: https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/public/bip/prawa_czlowieka/onz/tekst-zalecen-koncowych-wersja-pl.doc

⁴ Zob. Wyrok z dnia 21 czerwca 2007 r. w sprawie Kantyrev przeciwko Rosji, skarga nr 37213/02; wyrok z dnia 29 marca 2007 r. w sprawie Frolov przeciwko Rosji, skarga nr 205/02; wyrok z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie Labzov przeciwko Rosji, skarga nr 62208/00; wyrok z dnia 6 grudnia 2007 r. w sprawie Lind przeciwko Rosji, skarga nr 25664/05.

⁵ Wystąpienie generalne RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.05.2016 r., KMP.571.5.2016.

⁶ Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS z dnia 23.06.2016 r., DWOiP-I-072-21/16.

17 października 2016 r.⁷, nie podzielił jednakże argumentacji Rzecznika w odniesieniu do tej kategorii więźniów.

Przedstawiciele KMPT podkreślają, że dalsza niezmieniona praktyka osadzania więźnia w warunkach poniżej 4 m² powierzchni w celi mieszkalnej stanowić będzie nieludzkie i poniżające traktowanie i karanie, co może w konsekwencji skutkować odpowiedzialnością prawną przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu. Powyższa sytuacja wymaga pilnych zmian legislacyjnych i poszukiwania przez władze polskie rozwiązań do zwiększenia minimalnego metrażu, zgodnie z akceptowalnymi na poziomie europejskim standardami. Sprawa metrażu celi więziennej pozostaje w dalszym ciągu w zainteresowaniu Rzecznika Praw Obywatelskich.

5.2. Usytuowanie umywalek poza kącikami sanitarnymi

W części cel mieszkalnych w jednostce umywalki usytuowane zostały poza kącikami sanitarnymi. Nie są one osłonięte od pozostałej części celi, a w kącikach nie można wykonywać czynności związanych z utrzymaniem czystości ciała z uwagi na bardzo niewielką ich powierzchnię. Zgodnie z § 29 ust. 1 *rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności* (Dz. U. z 2016 r., poz. 2231) w celach mieszkalnych niezbędne urządzenia sanitarne sytuuje się w sposób zapewniający ich niekrepujące użytkowanie.

Powszechnie uznaje się, że do niezbędnych urządzeń sanitarnych należy również umywalka, zatem i ona powinna być usytuowana w sposób zapewniający niekrepujące jej użytkowanie. Wyrazem zrozumienia dla minimalnych potrzeb osadzonych w przedmiotowym zakresie jest również zapis § 3 ust. 7 *Wytycznych nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Szkoły Więziennej z dnia 4 października 2011 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych*, który stanowi, że w skład węzła sanitarnego w celi mieszkalnej wchodzi miska ustępowa oraz umywalka z doprowadzeniem wody. Sposób wykonania obudowy węzła ma spełniać wymóg zapewnienia intymności podczas korzystania z urządzeń sanitarnych, wentylacja grawitacyjna, oddzielna dla węzła i celi, ma zaś zapewnić należyłą wymianę powietrza. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na stanowisku, iż w celach, w których umywalka znajduje się poza wydzielonym pełną, trwałą zabudową kącikiem sanitarnym i jest ona jedynym tego typu urządzeniem w pomieszczeniu, osadzeni nie mają

⁷ Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS z dnia 17.10.2016 r., DWOiP-I-072-21/16.

zapewnionych warunków intymności podczas wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej.

Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił na to uwagę w pismach do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 lipca 2015 r. oraz 10 marca 2016 r.⁸. Centralny Zarząd Służby Więziennej w piśmie z dnia 5 kwietnia 2016 r.⁹ podtrzymał swoje wcześniejsze stanowisko uznające instalowanie umywalek na zewnątrz kąpoków za rozwiązanie prawidłowe i nienaruszające prawa do intymności w czasie wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej. W ocenie CZSW umywalki nie są bowiem przeznaczone do czynności związanych z higieną intymną, które powinny odbywać się przy pomocy miski, w zabudowanym kąpiku sanitarnym.

Trudno się zgodzić z tym stanowiskiem, jeśli weźmie się pod uwagę niewielkie rozmiary kąpoków oraz fakt, że zapewnienie intymności przy czynnościach sanitarnych nie oznacza poszanowania tej zasady jedynie w odniesieniu do pewnych części ciała. Indywidualne poczucie wstydu osadzonych uzasadnia konieczność umożliwienia im mycia się i wykonywania innych czynności higienicznych poza wzrokiem osób trzecich. W związku z tym w kąpokach sanitarnych powinny znajdować się wszystkie urządzenia sanitarne, a nie tylko toalety.

5.3. Brak kontroli sądowej dotyczącej kontroli osobistej skazanych

Wobec więźniów funkcjonariusze Służby Więziennej muszą niekiedy dokonać kontroli osobistej w celu sprawdzenia, czy nie posiadają oni przedmiotów zabronionych lub niebezpiecznych. Warto jednak podejmować decyzję o jej przeprowadzeniu z właściwą rozważą, profesjonalizmem i poszanowaniem godności człowieka. W przeciwnym wypadku kontrola osobista może spełniać rolę narzędzia opresji, zostając uznana za poniżające traktowanie. Aktualnie, w przypadku, gdy dyrektor podejmie decyzję o poddaniu więźnia kontroli, nie wydaje on decyzji, którą osadzony mógłby zaskarżyć do sądu, w trybie art. 7 k.k.w. Sąd nie może zatem ocenić, czy była to decyzja słuszna. Stanowić to może zatem pole do nadużyć. Wydaje się w związku z tym istotne, by zasadność i sposób realizacji kontroli osobistej więźniów podlegały zewnętrznej weryfikacji. Możliwość sądowej kontroli ma więc wartość prewencyjną i tym samym skutkować może odstrasżająco wobec osób chcących sięgać po nią bez potrzeby.

⁸ Wystąpienie Generalne Zastępcy RPO z dnia 10.03.2016 r., IX.517.1494.2015.

⁹ Odpowiedź Zastępcy Dyrektora Generalnego SW z dnia 5.04.2016 r., BDG-070-28/16/208.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że w przeszłości dochodziło do sytuacji, gdy decyzja o zastosowaniu kontroli osobistej nie znajdowała uzasadnienia z punktu widzenia bezpieczeństwa, na co wskazywał Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, w wyrokach przeciwko Polsce: *Codziennie kontrole osobiste więźnia połączone z obowiązkiem rozebrania się do naga nie wynikały z żadnych konkretnych potrzeb bezpieczeństwa i nie były związane z podejrzeniami wynikającymi z zachowania skarżącego. Taka praktyka musiała wywołać w człowieku uczucie poniżenia, cierpienia i przygnębienia, które wykroczyło poza nieuniknione cierpienie i upokorzenie związane z odbywaniem kary więzienia*¹⁰.

W dniu 21 stycznia 2016 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierował do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o stwierdzenie niezgodności art. 116 § 6 k.k.w. w zw. z art. 7 § 1 k.k.w. z Konstytucją, w zakresie, w jakim nie przewiduje wydawania decyzji w sprawie kontroli osobistej skazanego¹¹. Wniosek ten oczekuje aktualnie na rozpatrzenie (sygnatura akt Trybunału K 5/16).

Mechanizm nie podważa zasadności dokonywania kontroli osobistej, jednak z uwagi na powyższe sprawa ta pozostaje w dalszym ciągu w polu jego zainteresowania.

5.4. Niewystarczająca liczba psychologów

W opinii KMPT opieka psychologiczna w więzieniach nie jest wystarczająca. Standardy wyznaczone przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej przewidują zapewnienie jednego psychologa grupie 200 osadzonych¹². W Zakładzie Karnym w Tarnowie średnia liczba osadzonych przypadająca na 1 psychologa wynosi 211. Wśród tak licznej grupy psychologowie nie są w stanie efektywnie wykonywać swoich zadań. Problem był już zgłaszany Dyrektorowi Generalnemu SW¹³, który podzielił wprawdzie stanowisko Rzecznika, wskazał jednak, że bez przekazania więziennictwu nowych etatów, zmiany w tym obszarze będą miały charakter jedynie stopniowy, dokonujący się w miarę posiadanych przez SW środków finansowych¹⁴.

¹⁰ Wyrok Świdzki v. Polsce z dnia 16 lutego 2016 r., skarga nr 5532/10, § 60-61.

¹¹ Wniosek RPO do TK z dnia 21.01.2016 r., KMP.571.83.2014.

¹² Zarządzenie Nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, § 3 pkt 2.

¹³ Wystąpienie Generalne z dnia 17.05.2016 r., do Dyrektora Generalnego SW, KMP.571.8.2016.

¹⁴ Odpowiedź Zastępcy Dyrektora Generalnego SW z dnia 15 czerwca 2016 r., BP-070-78/16/1025.

Minister Sprawiedliwości wskazał Rzecznikowi na stopniowe zwiększanie zatrudnienia psychologów w więzieniach. Pod koniec 2017 r. odnotowano wzrost zatrudnienia o 36,95 etatu. Rzeczywiste zatrudnienie na stanowisku psychologa wzrosło o 28,20 etatu¹⁵.

4. Obszary wymagające poprawy

4.1. Personel

W Zakładzie zatrudnionych jest 25 wychowawców. Jednakże z informacji udzielonej przez Kierownik Działu Penitencjarnego 7 osób z kadry penitencjarnej to osoby długotrwale nieobecne w służbie - 5 osób na długotrwałym zwolnieniu chorobowym i 2 osoby na urloпах macierzyńskich. Zgodnie z informacją udzieloną przez Kierownika Działu Kadr, faktyczna liczba osadzonych przypadająca na jednego wychowawcę wynosi 50. Jest to niezgodne ze standardem pracy penitencjarnej przyjętym przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w § 93 ust. 3 pkt 1 Zarządzenia nr 19/16 z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów terapeutycznych, zgodnie z którą na jednego wychowawcę powinna przypadać grupa 40 skazanych. Sytuacja taka skutkuje nadmiernym obciążeniem zadaniami wychowawców i psychologów wykonujących swoje obowiązki w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi.

Nadto, brak kadry utrudnia realizowanie kursów zawodowych dla osadzonych finansowanych ze środków europejskich w ramach programu POWER. Duża liczba kursów (12 w 2018 r.) przy jednoczesnym braku osoby zatrudnionej do ich obsługi, skutkuje wysokim obciążeniem wychowawców ds. pomocy postpenitencjarnej, którzy oprócz obowiązków podstawowych organizują zajęcia w programie oraz je nadzorują.

KMPT przypomina, że zgodnie ze stanowiskiem CPT *w przypadku niewystarczającej liczby personelu może okazać się niezbędna praca w godzinach nadliczbowych, w celu utrzymania podstawowego poziomu bezpieczeństwa i systemu zaopatrzenia na terenie zakładu karnego. Taki stan rzeczy może łatwo doprowadzić do wysokiego poziomu stresu wśród personelu i jego przedwczesnego „wypalenia”, co może wzmóc napięcie obecne w każdym zakładzie karnym*” (Fragment § 26 Jedenastego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (2001) 16]). Mając na względzie powyższe przedstawiciele KMP zalecają zwiększenie obsady etatowej, zgodnie ze standardem Służby Więziennej.

¹⁵ Pismo Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 kwietnia 2018 r., sygn. DWMPC-III-850-2/18.

4.2. Opieka zdrowotna

Osadzeni zwracali uwagę, że badania lekarskie co do zasady przeprowadzane są w obecności funkcjonariusza Służby Więziennej. Praktykę tę zaobserwowała również delegacja podczas oglądu jednostki.

Przedstawiciele KMPT przypominają, że od dnia 26 marca 2015 r. znowelizowany kodeks karny wykonawczy jako zasadę przyjmuje badanie skazanego bez obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego. W art. 115 § 8 k.k.w. przyjęto bowiem, iż skazanemu innemu niż określony w § 7a, świadczenia zdrowotne mogą być udzielane na wniosek osoby udzielającej świadczenia zdrowotnego, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia jej bezpieczeństwa. Warto również wskazać w tym miejscu na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2014 r. (sygn. akt K 22/10), który rozpoznając wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich uznał obowiązujący wówczas przepis art. 115 § 7 k.k.w. za niezgodny z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zdaniem Trybunału prywatność jednostki, tam gdzie jest to możliwe, powinna być chroniona w imię fundamentalnej wartości konstytucyjnej, jaką jest godność człowieka.

Przedstawiciele KMPT podkreślają, że taka praktyka nie tylko narusza prawo do intymności i prywatności osoby badanej, lecz również tajemnicę lekarską. Obecność funkcjonariusza wpłynąć również może na rzetelność przeprowadzonych badań. Osadzony nie ma bowiem możliwości swobodnej rozmowy z lekarzem, co może skutkować nieprzekazaniem lekarzowi wszystkich istotnych dla wywiadu lekarskiego informacji (np. zatajenia wstydlivej z punktu widzenia osoby badanej informacji lub opowiedzenia o tym, że padł ofiarą przemocy). W ocenie KMPT osłabia to mechanizm ochronny przed torturami.

Na odpowiedni standard badań lekarskich osób pozbawionych wolności zwraca też uwagę Podkomitet ONZ do Spraw Prewencji Tortur (SPT). W ostatnim raporcie z wizyty na Ukrainie w 2016 roku, SPT zwrócił uwagę na fakt realizacji badań medycznych w obecności osób niewchodzących w skład personelu medycznego (np. członków konwoju, strażników). Wskazał, że praktyka narusza poufność badania i może zniechęcać do dyskusji na temat obrażeń powstałych w wyniku tortur i złego traktowania. Podkomitet zalecił władzom Ukrainy, by wszystkie badania odbywały się z zachowaniem zasady poufności lekarskiej, w obecności wyłącznie personelu medycznego¹⁶.

¹⁶ Zob. Raport SPT z wizyty na Ukrainie, 18 maja 2017 r., CAT/OP/UKR/3, §53 i 58.

KMPT przyznaje, że zastosowanie specjalnych środków bezpieczeństwa podczas badania lekarskiego może być konieczne w konkretnym przypadku, gdy personel medyczny dostrzeże zagrożenie bezpieczeństwa. Jednakże brak jest uzasadnienia, by personel ochronny był systematycznie obecny podczas takich badań, a jego obecność jest szkodliwa dla budowania właściwej relacji pomiędzy lekarzem a pacjentem i zwykle nie jest konieczna z punktu widzenia bezpieczeństwa.

Z uwagi na pojawiające się sygnały w tym zakresie oraz dyspozycję art. 115 § 8 k.k.w. przedstawiciele KMPT zalecają przypomnienie personelowi więziennemu o zasadach obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego w trakcie wykonywania świadczenia zdrowotnego i zwracanie uwagi by powyższe czynności były realizowane w warunkach zapewniających intymność.

4.3. Traktowanie

Podczas rozmów z więźniami ustalono, iż w ZK kontrole osobiste często przeprowadzane są jednoetapowo, tzn. osadzony musi rozebrać się do naga. Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które w przypadku pozostawienia tej osoby bez ubrania jest niewątpliwie naruszane. Warto odnieść się do stanowiska CPT wskazanego w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też powodu, uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania; osoby osadzone poddawane kontroli osobistej normalnie nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie, np. powinny mieć prawo do zdjęcia ubrań powyżej pasa i do ubrania się przed zdjęciem pozostałych ubrań¹⁷. Przeprowadzanie kontroli osobistych powinno zatem odbywać się w następujący sposób: osadzony nie powinien być zobowiązany do zdjęcia całego ubrania jednocześnie, a zdejmować je częściami i ubierać się po dokonaniu kontroli określonego odcinka. Przykładowo kontrolowany wpierw zdejmuje ubranie od pasa w górę i podlega kontroli. Następnie po ubraniu się zdejmuje odzież od pasa w dół i ta część jego ciała jest

¹⁷ pkt 106 Raportu z wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 5 - 17 czerwca 2013 r.

kontrolowana. W tym miejscu należy zauważyć, że zalecany przez wizytujących sposób przeprowadzania kontroli osobistej został uwzględniony w § 68 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U. z 2016 r., poz. 1804), które weszło w życie w dniu 2 stycznia 2017 r.

4.4. Warunki bytowe

W rozmowach z osadzonymi wizytujący informowani byli, iż możliwość przekazania skazanemu artykułów higienicznych istnieje tylko wtedy, gdy zostaną one zakupione w kantynie. Delegacja ustaliła, iż aktualnie obowiązujący porządek wewnętrzny w sprawie porządku wewnętrznego dla ww. jednostki nie przewiduje tego rodzaju ograniczeń.

Należy zauważyć, iż ustawodawca, w art. 113a § 4 k.k.w., przewidział możliwość otrzymania przez skazanego (warunkując wydaniem zezwolenia przez dyrektora zakładu karnego) paczki z niezbędną mu odzieżą, bielizną, obuwiem i innymi przedmiotami osobistego użytku oraz środkami higieny. Został również uregulowany sposób postępowania z paczkami: paczka dostarczona do zakładu karnego przed przekazaniem jej skazanemu podlega kontroli; paczki niespełniającej warunków, o których mowa w art. 113a § 3 i 4 k.k.w., oraz zawierającej artykuły, o których mowa w art. 113a § 5 k.k.w., nie dostarcza się skazanemu - zwraca się do nadawcy na koszt skazanego, a w uzasadnionych przypadkach - na koszt zakładu karnego; dyrektor zakładu karnego podejmuje decyzje dotyczące zatrzymania otrzymywanych i przesyłanych przez skazanych paczek lub ich zniszczenia, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa zakładu lub porządku publicznego, powiadamiając o tym sędziego penitencjarnego oraz skazanego. Dodatkowo decyzje dyrektora zakładu karnego w powyższym zakresie mogą być zaskarżone w trybie art. 7 k.k.w. do sądu penitencjarnego.

Należy również dodać, iż w myśl art. 73 § 2 k.k.w. dyrektor ustala porządek wewnętrzny zakładu karnego. Kwestie, jakie w szczególności reguluje dyrektor zakładu karnego w porządku wewnętrznym, określone zostały w § 14 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności. Z wymienionego powyżej przepisu rozporządzenia wynika, że w porządku wewnętrznym dyrektor zakładu karnego określa dni, godziny i sposób przyjmowania i wydawania paczek, o których mowa w art. 113a § 4 Kodeksu (pkt 15).

Zgodnie z brzmieniem powyższego przepisu, dyrektor zakładu karnego nie posiada uprawnień do wprowadzania ograniczenia w postaci wskazania, że zaspakajanie potrzeb

skazanego w zakresie utrzymania higieny osobistej może być realizowane jedynie poprzez zakup środków higieny za pośrednictwem kantyny.

W świetle przytoczonych przepisów należy wskazać, iż funkcjonująca praktyka, polegająca na niewydawaniu zezwolenia na otrzymanie paczki z artykułami higieny osobistej, skazanym ubiegającym się o nie na podstawie art. 113a § 4 k.k.w., narusza obowiązujące przepisy. Dyrektor ma prawo takiej zgody nie wydać, niemniej jednak uzasadnienie decyzji nie może pomijać treści wyżej wskazanego przepisu i okoliczności właściwych dla wnioskującego. Decyzje w przedmiotowym zakresie muszą mieć charakter indywidualny, uwzględniający sytuację każdego wnioskodawcy.

W łazniach wydzielone są stanowiska prysznicowe, jednak nie posiadają one kotar zapewniających poczucie intymności korzystającym z kąpeli osadzonym. Wizytujący zalecają uzupełnienie tych braków.

Place spacerowe nie posiadają częściowego zadaszenia, chroniącego osadzonych przed złymi warunkami atmosferycznymi. Zgodnie z opinią CPT *kluczowe znaczenie ma to, aby plac ćwiczeń na zewnątrz budynku był odpowiednio przestronny, a także – w miarę możliwości – dawał schronienie przed niepogodą* (Fragment § 48 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]). Przedstawiciele Mechanizmu rekomendują częściowe zadaszenie placów.

Warunki bytowe w celach znajdujących się w pawilonie z oddziałami zamkniętymi należy określić jako przeciętne. KMPT docenia jednak, że na terenie Zakładu prowadzone są prace remontowe, które bez wątpienia należy kontynuować.

4.5. Dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową

W wizytowanym Zakładzie, w oddziale półotwartym, mogą przebywać skazani poruszający się na wózku. W związku z przeznaczeniem oddziału wyodrębniono w nim celę mieszkalną dostosowaną do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Mimo zlokalizowania jej na parterze budynku, osadzony w niej przebywający zwrócił uwagę, iż przyjęcia przez lekarza odbywają się w gabinecie na piętrze. W budynku tym nie ma jednak windy. Nadto wyjście na pole spacerowe wymaga pokonania schodów, w związku z czym jest on po nich znoszony przez osadzonych. Wskazać w tym miejscu należy, iż budynek posiada wejście/wyjście pozbawione barier architektonicznych, z którego skorzystanie, jak wynika z rozmowy z osadzonym, nie jest mu umożliwione.

Przedstawiciele KMPT przypominają, iż niepełnosprawność nie może być przeszkodą w korzystaniu przez osadzonych z przysługujących im uprawnień. Wizytujący zwracają uwagę

na orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 2006 r. w sprawie *Vincent przeciwko Francji* (skarga nr 6253/03), w której Trybunał uznał, że osadzenie osoby niepełnosprawnej w więzieniu, gdzie nie może ona poruszać się, w szczególności, opuścić celi samodzielnie, jest „ponizającym traktowaniem” w rozumieniu art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Z kolei w wyroku *D.G przeciwko Polsce* (skarga nr 45705/07) Trybunał wskazał, iż bariery architektoniczne istniejące w polskich jednostkach penitencjarnych mogą wywołać uczucie cierpienia u niepełnosprawnych osadzonych (podobnie *Arutyunyan przeciwko Rosji*, skarga nr 48977/09, *Cara-Damiani przeciwko Włochom*, skarga nr 2447/05). Trybunał skrytykował również system, w ramach którego niepełnosprawnemu fizycznie więźniowi zapewniona jest rutynowa pomoc ze strony współwięźniów i uznał, że musi to wzbudzać znaczny niepokój skarżącego i stawiać go w pozycji niższości wobec innych osadzonych (*Farbtuhs przeciwko Łotwie*, skarga nr 4672/02). Zasadą jest bowiem, że jeżeli władze decydują się pozbawić wolności osobę z niepełnosprawnością powinny zagwarantować jej takie warunki, jakie odpowiadają szczególnym potrzebom wynikającym z jej niepełnosprawności (*Farbtuhs przeciwko Łotwie*, *Price przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 33394/96).

W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że zgodnie z przyjętą w dniu 1 sierpnia 1997 roku przez Sejm RP *Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych* (M. P. z 1997 r. Nr 50, poz. 475) osoby niepełnosprawne mają prawo życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych. Ponadto w dniu 6 września 2012 roku Polska ratyfikowała przyjętą w dniu 13 grudnia 2006 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych *Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169) zobowiązującą do umożliwienia osobom niepełnosprawnym niezależnego życia i pełnego udziału we wszystkich jego sferach. Oba wymienione dokumenty mają zastosowanie również w odniesieniu do osób pozbawionych wolności oraz środowiska stworzonego w miejscu ich detencji. KMPT zaleca umożliwienie osadzonym poruszającym się na wózkach korzystania z wejścia/wyjścia pozbawionego barier architektonicznych oraz organizowanie wizyt lekarskich na parterze budynku.

Nadto, wyznaczona dla osób na wózkach cela mieszkalna wraz z zorganizowaną w niej łazienką, nie jest w pełni przystosowaną do potrzeb osób poruszających się na wózku. Wskazane jest rozważenie dostosowania cel dedykowanych osobom z niepełnosprawnością ruchową, z zastosowaniem poniższych zasad dotyczących osób poruszających się na wózkach inwalidzkich:

- ✓ klamki (w tym klamki okienne), wieszaki, półki, przyciski instalacji przyzywowej, włączniki światła, kontakty etc. zamontowane nie wyżej niż na poziomie 90-120 cm od podłoża;
- ✓ szerokość drzwi wejściowych do celi i do pomieszczeń, z których korzystają osoby na wózkach inwalidzkich (np. świetlica czy pokój wychowawcy), powinna wynosić min. 90 cm;
- ✓ przestrzeń manewrowa 150 cm x 150 cm powinna zostać zachowana we wszystkich kąciach sanitarnych i w celach użytkowanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich;
- ✓ w kąciach sanitarnych wykorzystywanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich warto pamiętać o:
 - wskazanej wyżej przestrzeni manewrowej,
 - odpowiednio nisko zawieszonych lustrach (najlepiej zaczynających się od poziomu umywalki),
 - włącznikach światła, kontaktach, klamkach, dozownikach mydła, wieszakach na papier na wysokości: 90-120 cm,
 - wysokości muszli ustępowej: 45-50 cm,
 - poręczy w odległości 40 cm od osi muszli, umieszczonej na wysokości: 70-85 cm,
 - wysokości brodzika pod prysznicem do 2 cm,
 - zapewnieniu miejsca na nogi osoby poruszającej się na wózku,
 - zastosowaniu baterii umywalkowych, dostępnych dla osób ze słabszymi rękami (dłuższych).

Wymienione zasady ustalone zostały przez przedstawicieli Fundacji Polska Bez Barrier, zgodnie ze standardami planowania dostępności i uznane za optymalne dla odpowiedniego dostosowania placówek wizytowanych przez przedstawicieli KMPT.

Przebywający w oddziale osadzony poruszający się na wózku, korzysta z pomocy współosadzonego, w wykonywaniu codziennych czynności. Jak udało się ustalić wizytującym mężczyzna ten nie odbył szkolenia z zakresu wspierania osób z niepełnosprawnościami. Przedstawiciele KMPT zalecają organizację kursów opiekunów osób z niepełnosprawnościami. Szkolenia dla skazanych pomogłyby zdobyć wiedzę dotyczącą postępowania z osobami z niepełnosprawnościami i nadto mogą się im przydać w przyszłości, do zdobycia pracy np. asystenta osoby z niepełnosprawnością czy pracownika domu pomocy społecznej lub zakładu opiekuńczo-leczniczego. Jest to zatem bardzo ważny element resocjalizacji. W opinii wizytujących, w celu zmobilizowania współosadzonych do pomocy warto rozważyć także

praktykę nagradzania skazanych za pomoc osobom z niepełnosprawnością. Należy mieć bowiem na uwadze, że w warunkach detencji przenoszenie odpowiedzialności za pomoc osadzonemu z niepełnosprawnością na współosadzonych, może nieść ze sobą ryzyko nadużyć lub braku zapewnienia wszystkich potrzeb. Dlatego też należy przywiązać szczególną uwagę do zapewnienia odpowiedniego składu osobowego w celi, aby przeciwdziałać niewłaściwemu traktowaniu osadzonych z niepełnosprawnością przez współosadzonych.

Przedstawiciele KMPT zalecają więc przeprowadzenie kursów dla opiekunów osób z niepełnosprawnościami oraz korzystanie przez dyrektora z możliwości przyznawania wniosków nagrodowych osadzonym świadczącym pomoc osobom z niepełnosprawnościami.

7. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Tarnowie:

1. zwiększenie zatrudnienia w jednostce w dziale penitencjarnym, zgodnie ze standardami Zarządzenia, o którym mowa w pkt 4.1. raportu;
2. przeprowadzanie dwuetapowej kontroli osobistej więźniów;
3. umożliwienie osadzonym otrzymywania paczki higienicznej;
4. przeprowadzenie kursów dla opiekunów osób z niepełnosprawnościami oraz korzystanie przez dyrektora z możliwości przyznawania wniosków nagrodowych osadzonym świadczącym pomoc osobom z niepełnosprawnościami;
5. przypomnienie personelowi więziennemu o zasadach obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego w trakcie wykonywania świadczenia zdrowotnego;
6. zapewnienie osobom z niepełnosprawnością ruchową korzystania z wejścia/wyjścia pozbawionego barier architektonicznych, dostępu do wszystkich pomieszczeń przeznaczonych do korzystania przez osadzonych oraz organizowanie wizyt lekarskich na parterze budynku;
7. rozważenie dostosowania celi dedykowanej osobom z niepełnosprawnością ruchową z zastosowaniem zasad wskazanych w pkt 4.5;
8. częściowe zadaszenie placów spacerowych;
9. zamontowanie w łaźni zasłon prysznicowych;
10. dalsze prowadzenie prac remontowych w celach mieszkalnych.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Krakowie:

1. zapewnienie środków finansowych na realizację zaleceń wymagających dodatkowych funduszy.